

Júnové výročia uhorských kráľov – František Jozef I.

Karol Gazdík

9. júna 2023 **✚ História**

Mesiac jún praje svojimi výročiami práve uhorským panovníkom, čo ma motivovalo načrieť do životopisov troch z nich, ku ktorým bol tento mesiac naozaj „štedrý“. Prvým takýmto „šťastlivcom“ je Jeho cisárske a kráľovské Apoštolské veličenstvo František Jozef I., ktorý bol 8. júna 1867 korunovaný za uhorského kráľa. O samotnej korunovácii uhorských kráľov, ako aj titule „Apoštolské veličenstvo“ plánujem písať, ak Boh dá, budúci mesiac. Teraz to bude skôr o živote našich kráľov.

Cesta na trón

Rok korunovácie Františka Jozefa I. – 1867 – sa zdá byť na prvý pohľad dosť neskorý. Znalci histórie totiž vedia, že sa na tróny Habsburského mocnárstva posadil už v revolučnom roku 1848. No kráľom sa človek nestáva vďaka korunovácii. Korunovácia je len potvrdzujúcim aktom pred Bohom, duchovenstvom, šľachtou a poddanými.

František Jozef sa pôvodne vôbec nemal stať cisárom. No počas krušných revolučných dní sa rozhodol jeho strýko Ferdinand I. (v Uhorsku vládnucci ako Ferdinand V. zvaný „Dobrotivý“) pod tlakom vonkajších okolností Abdikovať. Nástupcom sa mal stať jeho mladší brat František Karol. No Žofia Bavorská presvedčila svojho manžela, aby sa vzdal následníctva v prospech svojho syna Františka Jozefa a to i napriek tomu, že tým zahodila príležitosť byť cisárovnou po boku svojho muža. Tak bola pripravená cesta pre budúceho cisára.

Mladý cisár v roku 1851.

zdroj: wikimedia commons

2. decembra 1848 teda prijíma mladý František Jozef v Olomouci trón od strýka Ferdinanda, ktorý mu na rozlúčku povie: „*Bud' dobrý, rado sa stalo.*“ Bývalý cisár následne odchádza do „cisárskeho dôchodku“,

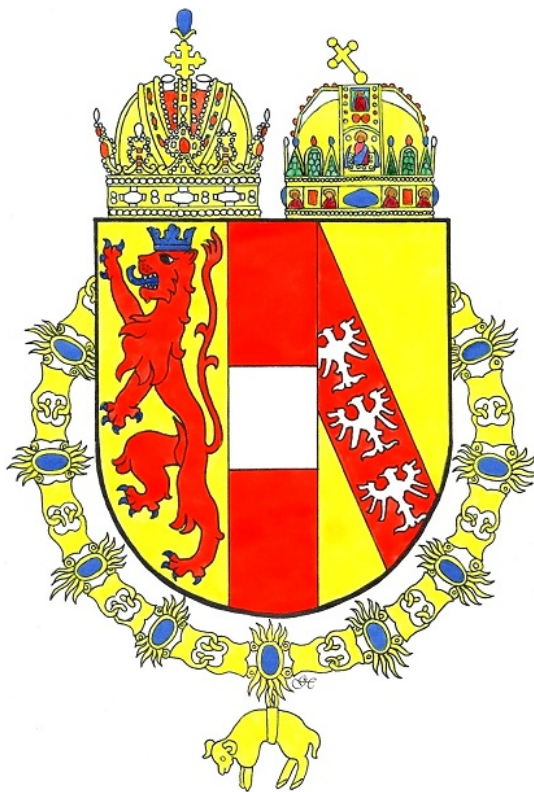
ktorý prežil so svojou manželkou na Pražskom hrade a na zámkoch Ploskovice a Zákupy. Tam sa mohol plne venovať svojim záľubám akými bola hudba, heraldika a botanika. Už ho neťažili trpké záležitosti meruôsmych rokov. Tie prevzal jeho synovec. Zdedil monarchiu v období prebiehajúcej revolúcie a silnejúcich národnostných nepokojov.

Rakúsko-uhorské vyrovnanie a problém nacionalizmu

Bezprostrednou príčinou vzniku Rakúsko-Uhorska ako štátu bola porážka Rakúska v prusko-rakúskej vojne, inak tiež zvanej nemeckej vojne v roku 1866. Rakúsko tak bolo po vojenskej porážke a hospodárskej vyčerpanosti zraniteľnejšie a nemohlo by efektívne čeliť úsiliu národov po osamostatnení. Snaha o štátnu suverenitu Uhorska mala korene v revolučných rokoch 1848 a 1849, kedy sa skončila porážkou Maďarov a ich kapituláciou pri Világoši. Tieto pohnuté vzťahy s Maďarmi takmer stáli mladého cisára život – v roku 1853 zabil neúspešnému atentátu maďarského nacionalistu Jánosa Libényiho.

Po všetkých týchto pohnutých udalostiach súhlasil František Jozef I. vo februári 1867 s obnovením uhorskej ústavy a utvorením uhorskej vlády na čele s grófom Gyulom (Júliusom) Andrássym. Do veľkej miery sa o to pričínala cisárovná Alžbeta zvaná Sisi, nakoľko voči grófovi a Maďarom prechovávala neskrývané sympatie. Toto jej angažovanie sa však časom účelovo legendarizovalo. Uhorský parlament Zákon o rakúsko-uhorskom vyrovnaní schválil 29. mája 1867, čím sa ríša rozdelila na dva celky a odteraz sa už nazývala Rakúsko-Uhorsko. Tento systém, kedy sú dva štáty spojené osobou panovníka, nazývame dualizmus.

Odteraz až do zániku monarchie pôsobili v oboch častiach Rakúsko-Uhorska samostatné vlády a parlamenty (Ríšska rada v Rakúsku, Uhorský snem v Uhorsku), pričom ich právomoc a pôsobnosť bola upravená pomerne zložitými pravidlami. Spoločné boli, okrem osoby panovníka, len najdôležitejšie ministerské rezorty: Ministerstvo zahraničia, Ministerstvo vojny a Ministerstvo ríšskych financií. Spoločné úrady niesli označenie c. a k. (cisársky a kráľovský).

Novovytvorený osobný erb Františka Jozefa I., ktorý mal reprezentovať rakúsko-uhorský dualizmus. Bol schválený štyri mesiace pred jeho smrťou v roku 1916.

zdroj: wikimedia commons

Vytvorenie duálneho štátu však monarchiu neposilnilo, skôr naopak. Dôsledky vyrovnania boli obzvlášť trpké pre nemaďarské národy, hovoriac tak aj o Slovákoch. Na území dnešného Slovenska boli potláčané práva na národnú identitu, zavádzala sa maďarčina ako úradný aj vyučovacý jazyk, boli zrušené tri slovenské gymnáziá (Revúca, Martin, Kláštor pod Znievom), zrušená Matica slovenská, mnohí krajanovia si pomaďarčovali mená a pridávali sa k maďarským politickým kruhom – stávali sa z nich tzv. maďaróni. V konečnom dôsledku tu boli ešte ťažké ekonomické podmienky, ktoré viedli k emigrácii mnohých Slovákov do zámoria (USA a Kanada).

Toto nelichotivé obdobie v zálitavskej časti monarchie vyústilo do pochopiteľného národnostného boja, ktorý začal v snahe ubrániť sa stále silnejšiemu maďarskému šovinizmu kriviť aj históriu. Vznikali alebo sa upevňovali rôzne mýty typu „*Matúš Čák Trenčiansky – slovenský kráľ*“, či známy mýtus „*tisícročnej poroby Slovákov*“ z pera Pavla Jozefa Šafárika. Toto všetko (aj s neskoršími udalosťami, akými boli Černovská tragédia v roku 1907, Viedenská arbitráž v roku 1938, či Malá vojna v roku 1939) priviedlo mnohých Slovákov k nenávisti voči Maďarom, ktorá neskôr prerástla v duchu revanšizmu do ich prenasledovania, vysídlenia a zbavenia občianstva aj majetku na základe Ústavného dekrétu prezidenta republiky č. 33 z augusta 1945 v obnovenom povojnovom Československu. Skrátka, takéto tragédie prináša vyhrotený nacionalizmus.

S liberalizmom a nacionalizmom ako rozhodujúcimi hybnými silami 19. storočia bol teda František Jozef konfrontovaný od začiatku svojej vlády. A sprevádzali ho počas celého života. Najmä s nacionalizmom sa odmietal zmieriť, hoci bol napokon nútený robiť v tomto smere väčšie či menšie ústupky. Odstredivo pôsobiaci nacionalizmus neustále spochybňoval iluzórne snahy panovníka byť spravodlivým vládcom

všetkých svojich poddaných bez ohľadu na sociálny a národný pôvod.

O nacionalizme ako o problémovom elemente sa vyjadril aj Karol Habsburg: „*Všetky velké vojny boli spustené práve nacionalizmom. A prvá svetová vojna nebola iná. V monarchii viedli rôzne nacionalizmy k fragmentácii... Aj keby nebolo Sarajevo, vojna by rovnako vypukla, aj keď trebárs o tri alebo päť týždňov neskôr. Kvôli nacionalizmu bol tento konflikt v Európe „predprogramovaný“.*“

Konštitučný a konzervatívny panovník

Bolo to práve po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, kedy bol rakúsky cisár František Jozef korunovaný v roku 1867 v Budapešti. Konečne sa stáva nespochybniteľným uhorským kráľom. Spôsob, ako sa dokázal prispôbiť z pozície absolutistického na konštitučného monarchu, ako si pružne našiel zmysluplný priestor v rámci vymedzených ústavných pravidiel a ako dbal na ich dodržiavanie, mu vydobyli úctu a prirodzenú autoritu.

František Jozef sa rýchlo zhostil zjednocujúcej úlohy, navonok sa začal menej angažovať v každodennej vnútornej politike (nereagoval napríklad ani na Černovskú tragédiu) a usmerňoval ju najmä v záujme utlmovania rôznych odstredivých tendencií. V novonastolenom politickom systéme s budujúcim sa spektrom politických strán a parlamentarizmom význam panovníka v žiadnom prípade neklesal. Jeho autorita a výlučnosť, nadstraníckosť a nadnárodnosť, ale aj fakt, že ako panovník z Božej milosti nebol za svoje činy nikomu zodpovedný, mu ponechávali rozhodujúci vplyv a konečné slovo.

Vitrína s predmetmi patriacimi cisárovi vo Vojenskom historickom múzeu vo Viedni.

zdroj: archív autora, K. Gazdíka (FOTO autor)

Vladimír Segeš (s kolektívom autorov) v *Knihe kráľov* veľmi trefne opisuje tri piliere vlády Františka Jozefa, ktoré v konečnom dôsledku prezrádzajú, aký mala monarchia charakter. Týmito piliermi bola: „*stojaca armáda vojakov, sediaca armáda byrokratov a kľáčiaca armáda kňazov*“. Monarchiu chcel časom spravovať od písacieho stola ako prvý a najvyšší úradník ríše, žijúc svoje dni so železnou pravidelnosťou a monotónnymi rituálmi. Práca, manévry, štátne návštevy, recepcie a audiencie – všetko malo svoj čas a miesto. S rastúcim vekom cisára a kráľa pribúdalo do jeho programu čoraz viac formálnosti. Jeho úradnícke a pracovné nasadenie potvrdzujú i jeho posledné slová, ktoré povedal v deň svojej smrti v novembri 1916, kedy ho museli v horúčkach odtrhnúť od práce: „*Prosím, zobudte ma zajtra ráno o pol štvrtej, ešte som nedokončil svoju prácu.*“

František Jozef sa sám považoval za monarchu starej školy a nie vždy chápal modernú dobu. Dlhú dobu sa úspešne bránil tomu, aby úradné spisy dostával písané na písacom stroji. Hoci sa už v tej dobe používali kovové perá, on stále uprednostňoval husacie brko. Dôsledne odmietal používať telefón a výtah; konský záprah uprednostňoval pred automobilom, ako deklaroval po jednej skúšobnej jazde: „*Bolo to pekné, ale*

konský záprah je lepší.“ Svoj odpor k vznikajúcemu „viedenskému metru“ (vtedy nazývané mestská dráha) vysvetľoval slovami: „*Pod zem patria len mŕtvi.*“ Elektrinu zaviedli do zámku Schönbrunn až v roku 1898. Hoci bol tento zámok naozaj luxusný, jeho súkromné obytné priestory poskytovali skôr spartánske podmienky. A kúpeľňa? Tú odmietal a celý život sa umýval v dieži (drevená nádoba, ktorej sa hovorí aj škopok). Vrcholom jeho osobnej šetrnosti bolo tiež to, že ako spodné ošatenie používal staré oblečenie so záplatami.

Strohá spálňa cisára Františka Jozefa I. vo viedenskom zámku Schönbrunn.

zdroj: archív autora, K. Gazdíka (FOTO autor)

Evolučný vývoj panovník síce rešpektoval, ale revolúciu s vyvrátením tradičných a osvedčených hodnôt rozhodne odmietal a robil všetko, aby jej zabránil. Preto nemal chuť odovzdať korunu svojmu liberálne zmýšľajúcemu synovi Rudolfovi, ktorý si nakoniec siahol na život, a potom cholerickému a neoblúbenému synovcovi, ktorý mal taktiež rozdielny pohľad na chod ríše. Následník trónu František Ferdinand s neskrývanou nedočkavosťou čakal na svoju šancu. Nedočkal sa. Ako píše Segeš v *Knihe kráľov*: „*Jeho násilnú smrť prijal cisár so stoickým pokojom a rovnako bez emócií podpísal na radosť všetkých vojnychtivých jastrabov manifest Mojim národom, ktorým otvoril brány I. svetovej vojne. Určite netušil jej budúce rozmery, to ho však nezbavuje historickej zodpovednosti za vojnové dobrodružstvo, osud ríše a milióny jej poddaných.*“

Cisárovo „právo exkluzivity“

Právo exkluzivity (*ius exclusivae*) bolo v katolíckej Cirkvi oprávnenie vetovať výsledok hlasovania konkláve panovníkom niektorej z katolíckych mocností – Španielsko, Francúzsko a Rakúsko – prostredníctvom niektorého z kardinálov na konkláve prítomných. Konkláve z roku 1903 bolo posledné, kde bolo toto „politické veto“ použité. Toto veto zaznelo z úst krakovského kardinála Jana Puzynu, ktorý po treťom hlasovaní žiadal v mene rakúsko-uhorského cisára Františka Jozefa I. rešpektovanie tohto práva. Dokument od cisára bol jasne formulovaný a v ňom sa panovník ohradzuje proti kandidatúre kardinála Mariana Rampollu, markíza del Tindaro, ktorý bol silným kandidátom na zvolenie za pápeža. Vidíme teda, že konzervatívny cisár František Jozef sa angažoval aj na poli cirkevnom.

Kardinál Rampolla bol za pontifikátu Leva XIII. štátnym sekretárom. Bol jedným z aktérov obratu vatikánskej politiky, snažil sa vyviesť Svätú stolicu z izolácie, v ktorej sa ocitla vďaka konzervatívnej politike bl. Pia IX. a najmä vyriešiť tzv. „Rímsku otázku“. Súčasťou týchto liberálnych politik kardinála Rampollu bol napríklad aj pokus o zmierenie francúzskych katolíkov s ich republikánskou vládou prostredníctvom plánovaného *laïcité* – zavedenia ústavného princípu sekularizmu vo Francúzsku cez odľuku Cirkvi od štátu,

ku ktorej nakoniec došlo v roku 1905.

J. Em. Mariano kardínál Rampolla, markíz del Tindaro.

zdroj: wikimedia commons

To bolo samozrejme v očiach konzervatívneho mocnára, ktorý považoval Cirkev za jeden z pilierov svojej vlády, neakceptovateľné. Vďaka vzniku Trojspolku v roku 1882 stratil Vatikán svojho tradičného spojenca v Rakúsko-Uhorsku a Rampolla musel orientovať vatikánsku politiku smerom k Španielsku a Francúzsku. To bol zaiste druhý dôvod použitia „politického veta“ cisárom Františkom Jozefom. V konkláve to vyvolalo ostrú diskusiu a protesty, no hlasovanie „ultramontanistických kardinálov“, ktorí ochotne uznali existujúce zákonné právo cisára, viedlo k rozplynutiu Rampollových šancí byť zvolený za pápeža.

Novozvolený pápež sv. Pius X. promptne reagoval na túto situáciu a necelých šesť mesiacov od svojho zvolenia publikoval motu proprio *Commissum nobis* datované 20. januára 1904. Ním ruší dovtedy platné právo politických predstaviteľov, hoci aj katolíckych mocností vyjadriť sa k tomu, kto by mal byť nasledujúcim pápežom, ba dokonca aj prejavíť v tomto smere akékoľvek želanie. Zákaz bol vydaný pod trestom exkomunikácie *latae sententiae*.

Rodinné pomery cisára

Súkromný život cisárovi nepriniesol trvalé šťastné obdobia. Ako 23-ročný si vzal za manželku svoju 16-ročnú sesternicu, bavorskú princeznú Alžbetu. No jeho manželka, s krásou opradenou legendami, nebola spokojná na viedenskom dvore, kde sa, ako píše Segeš, „veľa muselo a ešte viac nesmeli“. Nikdy s veľkomestským prostredím vo Viedni a s dvorom, ktorý tvoril svet sám osebe, nezrástla. Prvé roky ich spoločného života však napriek tomu mohli patriť medzi najšťastnejšie, do manželstva totiž vstupovali z lásky. No časom sa Alžbeta vyjadrila o manželstve nie veľmi lichotivo: „*Manželstvo je absurdná záležitosť. Ako pätnásťročné dieťa ťa predajú a ty musíš zložiť sľub, ktorého závažnosť nechápeš a potom o 30 rokov neskôr ľutuješ. Ale už ho nemôžeš zrušiť.*“

Sobáš Františka Jozefa a Alžbety.

zdroj: wikimedia commons

Veľkou tragédiou v živote Františka Jozefa bola samovražda jeho psychicky zlomeného syna a korunného princa Rudolfa, ktorý sa spolu s milenkou baronesou Mary Vetserovou zastrelil v roku 1889 vo svojom loveckom zámochku Mayerling. V tom istom roku nechal cisár tento zámok prestavať, Rudolfovu spáľňu nechal úplne zbúrať a na jej mieste dal postaviť kostol. Zámok bol potom odovzdaný Rádu bosých karmelitánok.

Druhou veľkou ranou v cisárovom živote bola strata jeho milovanej manželky. Alžbeta, odcudzená manželovi, vlastným deťom, viedenskému dvoru i svojim poddaným, našla smrť v septembri 1898 na brehu Ženevského jazera. Trojhranným pilníkom ju prebodol šialený anarchistický atentátnik. V utkvelej predstave zlikvidovať niekoho z monarchov zavraždil Luigi Lucheni najmenej monarchistickú panovníčku vtedajšej Európy.

To však nebolo všetko. Ďalšou ranou pre cisára bola násilná smrť brata Maximiliána, ktorého túžba za diaľkami a sebarealizáciou priviedla až k prijatiu mexickej cisárskej koruny. Stal sa obeťou svojho dobrodružstva a roku 1867 skončil pred popravnou čatou. Jeho manželka, belgická princezná, sa od nešťastia pomiatla. Okrem toho všetkého musel riešiť mnohé bizarné a škandalózne osudy členov svojej rodiny. Obzvlášť Ľudovít Viktor (Luzivuzi), najmladší brat Františka Jozefa, robil rodu hanbu homosexuálnymi prejavmi a intrigami na dvore. František Jozef ho preto vykázal do vyhnanstva na jeden zo zámkov neďaleko Salzburgu.

Denný režim cisára

Denný režim cisára Františka Jozefa opisujú mnohé knihy. Súkromnému životu cisára sa napríklad venuje česká kniha *Císař František Josef zcela privátně*. No pre stručné zhrnutie toho, ako trávil cisár svoje dni, zacitujem už zo spomínanej *Knihy kráľov*:

„Vstal ráno o štvrté a umyl sa v studenej vode z obyčajného lavóra, lebo kúpeľne v jeho sídle neboli. O piatej sa striedmo naraňajkoval a po modlitbe začal pracovať nad spismi. Zvyšok doobedia vyplnili pravidelné hlásenia najbližších úradníkov, prípadne konzultácie s ministrami. V pondelok a piatok od desiatej do dvanástej poskytoval audiencie. Niekedy sa aj deväťdesiat ľudí vystriedalo pred cisárom so svojimi starosťami, sťažnosťami a prosbami. O dvanástej bol obed s neustále sa opakujúcim úzkym repertoárom jedál.

Cisár František Jozef prijíma v audienčnej sále gratulácie k svojim 85. narodeninám od poľného maršala c. a k. armády arcivojvodu Fridricha Rakúsko-Tešínskeho.

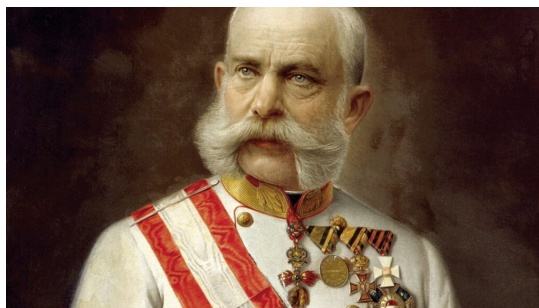
zdroj: wikimedia commons

Popoludnie znovu vyplnila práca nad spismi až do piatej, keď bývalo hlavné jedlo s viacerými chodmi, a to zvyčajne v rodinnom kruhu... S pribúdajúcim vekom musel čoraz častejšie večerať sám. Spoločné rodinné večere sa pre vybraných arcivojvodov a arcivojvodkyne stávali postrachom. Rámcoval ich totiž predpisový odev, strojené správanie, upätá atmosféra a najmä chvatne a málo večerajúci cisár. Keď zložil príbor, skončilo sa všetko stolovanie. Po viacerých chodoch, o ktorých sa iným smrteľníkom len snívalo, si účastníci takýchto večerí zaháňali hlad v neďalekom hoteli.

Cisár chodieval spať skoro, už o deviatej. Keď nestihol vybaviť všetky spisy, dal sa ráno zobudiť ešte skôr ako inokedy. Chod ríše sa zastaviť nemohol.

Okrem návštev a poľovačiek mu potešenie spôsobovala prítomnosť niektorej z dvoch dcér s deťmi. František Jozef mal rád deti. Najmä Mária Valéria so svojimi siedmimi ratolesťami vedela cisára dostať do úplne nezvyčajných polôh.

Do zahraničia cestoval aj predtým len zriedka a nerád, vzdialené končiny obrovskej ríše posledných 20 rokov života navštevoval len ojedinele. Zato v Dolnom Rakúsku nevynechal žiadnu vysviacku kostola, otvorenie mosta, školy či inej verejnej budovy. „Je šťastím, že je zamestnaný malými vecami, takmer úlohami,“ tvrdil dlhoročný cisárov pobočník gróf Eduard Paar.“

Detail z portrétu cisára Františka Jozefa I. z roku 1910.

zdroj: wikimedia commons

Na záver ešte pár slov. Málokto si na konci vlády Františka Jozefa I. spomenul, ako nepopulárne tento panovník začínal – tvrdé vojenské zákroky, popravy revolucionárov a upevňovanie absolutizmu. František Jozef stál na čele rakúsko-uhorského mocnárstva šesťdesiatosem rokov, ako jeden z najdlhšie panujúcich monarchov v dejinách. Bol medzi ľuďom obľúbený, stal sa symbolom starej habsburskej tradície a zárukou

spravodlivosti. Jeho osobnosť neskôr zhmotňovala rakúsko-uhorské *Belle Époque*, krásne časy, kedy došlo k silnému technickému pokroku, ekonomickým úspechom, mieru v politických vzťahoch a rozkvetu kultúry.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/junove-vyrocia-uhorskych-kralov-frantisek-jozef-i/>